

Perusopetuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon työryhmälle

TOINEN KOTIMAINEN KIELI

Opetusneuvos Kalevi Pohjala ja opetusneuvos Erik Geber

Tässä muistiossa otetaan huomioon ns. Kansalliskielihankkeessa tehdyt selvitykset ja ehdotukset, sekä lisäksi Opetushallituksessa laaditut opetussuunnitelma-analyysit ja toisen kotimaisen kielen osaamista koskevat yhdeksännen luokan oppimistulosten arvioinnit. Lisäksi referoidaan toisen kotimaisen kielen opetuksen kehittämishankkeessa, TOKI-hankkeessa, tehtyjä toisen kotimaisen kielen opiskelumotivaatioselvityksiä.

A. TOISEN KOTIMAISEN KIELEN (RUOTSIN) OPETUS (Kalevi Pohjala)

Ruotsin kielen opiskelun tarve

Ruotsin kielen tarve Suomessa johtuu lähinnä kahdesta syystä, toisaalta maamme virallisesta kaksikielisyydestä, toisaalta yhteyksistä Ruotsiin ja muihin pohjoismaihin. Maamme kielilainsäädännöstä johtuva ruotsin kielen tarve vaihtelee sekä alueittain että ammattiryhmittäin. Ruotsin kielen tarve on suurin rannikkoseudulla ruotsinkielisissä ja kaksikielisissä kunnissa sekä maan teollistuneilla alueilla. Ruotsia tarvitaan erityisesti hallinnossa, hoito- ja palvelualoilla ja teollisuudessa sekä yhteyksissä pohjoismaihin. Taloudellinen yhteistyö eri tahojen kesken edellyttää ruotsin kielen osaamista liike-elämässä kuitenkin koko maassa.

Ruotsin kielen pakolliseen opiskeluun on monien suomenkielisten suhtautuminen varauksellista. Toisaalta sen tarve myönnetään, toisaalta on oltu sitä mieltä, että koska ruotsin käyttöalue on suhteellisen rajallinen, sen opiskelun pakollisuudesta voidaan käydä keskustelua. Opiskelumotivaatio on yhteydessä muihinkin seikkoihin. Maailmassa on useita tuhansia kieliä. **Halu tietyn kielen opiskeluun syntyy, jos ihminen kokee sen kielen puhujat, heidän kulttuurinsa ja maansa kiinnostaviksi ja tutustumisen arvoisiksi.** Tällöin kielellä on hänelle relevanssia.

Ruotsin opiskelussa on keskeinen kysymys opiskelumotivaatio. Jo KIMMOKE-hankkeen yhteydessä 1990-luvun lopulla tehty kysely osoitti, että vain n. 50 % suomenkielisistä 15-vuotiaista piti ruotsia hyödyllisenä oppiaineena ja vain n. 30 % piti sitä mielenkiintoisena, kun vastaavat ruotsinkielisten finskaa koskevat luvut olivat n. 70 % ja 50 %. TOKI-hankkeen alkukyselyn perusteella vuonna 2008 motivaatio näyttää lisäksi laskevan perusopetuksen aikana. Opettajien mukaan ylioppilastutkinnon valinnaisuus on heijastunut perusopetukseen siten, että ruotsia ei enää välttämättä pidetä tärkeänä.

Elämme maailmassa, jossa Euroopan yhdentyminen asettaa suuria vaatimuksia. Koska yhteydet pohjoismaihin ovat osa kansainvälisiä suhteita ja suomalaista elämänmuotoa, on meidän pidettävä huolta siitä, että ruotsin kieltä osataan jatkossakin ja että pohjoismainen kulttuuri on meille tuttua. Myös maamme rajojen sisäpuolella yhteyksien hoitaminen molempien kielirajojen yli edellyttää molempien kotimaisten kielten osaamista ja niiden edustamien kulttuurien tuntemista. Ruotsin kielen osaaminen ja kulttuurin tuntemus ovat osa suomalaista yleissivistystä.

Euroopan unioni ja Euroopan neuvosto ovat tehneet kieltenopetuksen kehittämiseksi useita linjauksia ja kehittämistoimia. Unionilla on monikielisyydestä vastaava komissaari, ja monikielisyyteen liittyvänä toimenpiteenä komissio on antanut syyskuussa 2008 tiedonannon monikielisyydestä. Komissio suosittelee

oppilaiden opetusohjelmiin äidinkielen ja kahden muun kielen opintoja (Komission asiakirja COM(2003) 449final ja Komission tiedonanto Monikielisyys: Euroopan voimavara ja samalla myös yhteinen sitoumus, KOM (2008)566 lopullinen, Bryssel 18.9.2008). Euroopan unioni ja Euroopan neuvosto korostavat myös naapurikielten opetuksen tärkeyttä. Komission yksi tavoite on kielten opiskelun parantuminen jäsenmaissa. Tämän vuoksi kieltenopetus mainitaan erikseen yhdessä perustaitojen ja avainkompetenssien yhteydessä.

Ruotsin kielen opiskelu perusopetuksessa

Perusopetuslaissa ja samoin kuin myös lukiolaissa todetaan, että **toisena kotimaisena kielenä opiskeltava ruotsin kieli on suomenkielisille oppilaalle pakollinen oppiaine.**

Perusopetuksessa **oppilas voi valita ruotsin joko A- tai B-kieleksi.** Pakollinen A1-kieli, joka valtaosalla oppilaista on englanti, alkaa yleensä 3. luokalta. Perusopetuksessa voi opiskella myös vapaaehtoista pitkää kieltä, ns. A2-kieltä, joka voi olla myös toinen kotimainen kieli. Seitsemännellä vuosiluokalla A1- ja A2-oppimäärän mukaan opiskelleet yleensä yhdistetään samoihin opetusryhmiin. Ellei oppilas ole valinnut ruotsia A1- tai A2-kieleksi, hän opiskelee sitä B1-kielenä.

Ruotsin on viime vuosina valinnut pakolliseksi **A1-kieleksi ikäluokasta runsaat yksi prosenttia oppilaista.** Tällä hetkellä ruotsin osuus kaikista A2-kielen valinnoista on noin 20 prosenttia. Ikäluokasta laskien vuonna 2007 prosenttiluku oli 7,5 prosenttia. Jos oppilas ei ole alaluokilla valinnut ruotsia, hänen on opiskeltava sitä pakollisena oppiaineena viimeistään yläkoulussa alkavana B-kielenä. **Myös lukiossa toinen kotimainen kieli on opiskelijalle pakollinen oppiaine.** Erityisestä syystä voidaan oppilas vapauttaa ruotsin opiskelusta. Tällainen oppilas on useimmiten ulkomailta palaava suomalaislapsi tai maahanmuuttaja.

Kaksikielisten oppilaiden tarpeita ajatellen on olemassa äidinkielenomaisen ruotsin opetus, joka on kuitenkin otettu käyttöön hyvin harvoissa kouluissa.

Tutkimustieto ja Euroopan unioni korostavat varhain aloitetun kieltenopiskelun merkitystä, ja varhentumista kielenopiskelun aloittamisessa onkin havaittavissa. Kielikylpyopetusta tarjotaan joissakin kunnissa, mutta se koskee kuitenkin vain pientä osaa perusopetuksen oppilaista. Kielikylpyopetusta ei voi pitää ratkaisuna ruotsin opetuksen laajentamiseen koko maata ajatellen.

Ruotsin kielen B-oppimäärän opetuksen tuntimäärien kehittyminen perusopetuksessa

Koska valtaosa oppilaista opiskelee toista kotimaista kieltä ruotsia B-kielenä (yläkouluun 7. luokalta alkavana kielenä), esitetään seuraavissa taulukoissa ruotsin kielen B-oppimäärän tuntimäärien kehittyminen vuoden 1975 jälkeen.

Taulukko B-ruotsin opetuksen tuntimäärien kehittyminen

vuodet	vuosiviikkotuntimäärä vähintään
1975 - 1977	10,5
1977 - 1984	9
1985 - 1993	9
1993 - 2004	6
2004 alkaen	6

B-kielenä luettavan ruotsin tuntimäärässä tapahtui merkittävä muutos vuonna 1993. Vuoden 1984 tuntijaossa vuosiviikkotuntimäärä oli 9, yhteensä 326 tuntia yläasteen aikana, mutta **vuoden 1993 tuntijakopäätöksessä se putosi kuuteen vuosiviikkotuntiin, jolloin oppilaalla on yhteensä 228 tuntia vuosiluokilla 7 - 9.** Nykyiset 6 vuosiviikkotuntia ovat minimimäärä, mutta selvitykset osoittavat,

Opetushallitus

Hakaniemenranta 6, PL 380, 00531 Helsinki, puhelin 040 348 7555, faksi 040 348 7865, etunimi.sukunimi@oph.fi, www.oph.fi

Utbildningsstyrelsen

Hagnäskajen 6, PB 380, 00531 Helsingfors, telefon 040 348 7555, fax 040 348 7865, förnamn.efternamn@oph.fi, www.oph.fi

että ruotsia perusopetuksessa ei tarjota eikä valita koulukohtaisesti lisätunteja varsinkaan vuoden 2001 tuntijaon 2001 jälkeen, jolloin yläluokkien valinnaisuus kaventui.

Vertailun vuoksi voidaan todeta, että A-oppimäärän oppituntien kokonaismäärä nousi vuoden 1985 luvusta 570 vuosien 1993 ja 2001 lukuun 608.

Oppimistulokset

Opetushallitus selvitti keväällä 2001 toisen kotimaisen kielen, ruotsin, osaamista perusopetuksen yhdeksännellä luokalla. Kokeeseen osallistui A-ruotsissa 700 oppilasta ja B-ruotsissa 2 900 oppilasta. Arviointitutkimuksen perusteella voidaan todeta seuraavaa:

- B-oppimäärää opiskelleiden taidot osoittautuivat keskimäärin melko vaatimattomiksi.
- tytöt menestyivät poikia huomattavasti paremmin kaikilla kielitaidon osa-alueilla. Erot olivat erityisen suuret kirjoittamisessa, suullisen kielitaidon osaamisessa ja kieliopillisten rakenteiden hallinnassa.
- alueellisia eroja on havaittavissa erityisesti B-ruotsin oppimistuloksissa. Etelä- ja Länsi-Suomessa saavutettiin parhaimmat tulokset ja kaupungeissa oppimistulokset olivat parempia kuin taajamien ja maaseutumaiden kuntien kouluissa.
- oppilaiden menestyminen on yhteydessä oppilaiden asenteisiin opiskeltavaa oppiainetta kohtaan.

Varsinkaan pojat ja maaseudulla asuvat oppilaat eivät pitäneet ruotsia kovin tärkeänä oppiaineena eivätkä lainkaan mieluisana oppiaineena. Peruskouluikäiset eivät vielä pysty kokemaan Suomen kaksikielisyyttä tärkeänä. Myöskään tieto ruotsin taidon hyödyllisyydestä työelämässä ei näytä riittävän motivoimaan peruskouluikäisiä ruotsin opiskeluun, lukioikäisiä sen sijaan jo useammin.

Huhtikuussa 2008 yhdeksännen luokan B- ruotsin eli 7. vuosiluokalta alkavan kielen oppimistulosten arviointiin osallistui 5306 oppilasta 107 koulussa. Osaamisen taso jää tyydyttävän tasolle. Kokonaisosaaminen jää enintään arvosanan 7 tasolle. Tuloksia on raportissa verrattu vuoden 2001 vastaavaan arviointiin ja voidaan todeta, että kuuden vuoden kuluessa osaamisen taso on laskenut kaikilla reseptiivisen kielitaidon osa-alueilla. Kuullun ymmärtämisen taito on heikoiten hallittu osa-alue, kieliopin rakenteet osattiin parhaiten. Tytöt menestyivät kaikilla kielitaidon osa-alueilla poikia paremmin. Poikien asenteet ruotsin kielen opiskelua kohtaan ovat suurelta osin kielteisiä. Koulujen välillä on suuri eroja niin osaamisessa kuin arvosanojenkin antamisessa. Opettaja arvioivat, että kaksi vuosiviikkotuntia ei riitä aktiivisen kielitaidon saavuttamiseksi.

Oppimistuloksista voidaan päätellä seuraavaa:

- varsinkin pojilla ja tietyissä osissa maata sekä pojilla että tytöillä on ruotsin **opiskelussa motivaatio-ongelmia.**
- suullisen kielitaidon harjoittelua, kuullun ymmärtämistä ja arkielämän tilanteiden huomioon ottamista tulisi korostaa opetuksessa ja arvioinnissa entistä enemmän.
- **oppilaille tulisi luoda tilanteita, joissa he voivat käyttää kieltä luonnollisissa tilanteissa. Tällaisia olisivat mm. yhteydet suomenkielisten ja suomenruotsalaisten koulujen välillä ja myös pohjoismaisten, ensisijaisesti ruotsalaisten koulujen välillä.** Tällä hetkellä koulut hakevat mielellään yhteistyöpartnereita erityisesti Keski- mutta myös Etelä-Euroopasta. Yhteyksien luominen Ruotsin kouluihin ei ole helppoa, sillä myös ruotsalaiset koulut hakeutuvat mielellään yhteistyöhön Keski- ja Etelä-Euroopan koulujen kanssa. Yhteyksien luomista suomenkielisten ja suomenruotsalaisten koulujen välillä on erityisesti TOKI-hankkeessa pystytty edistämään. **Yhteyksien luominen edellyttää myös ruotsinkielisen kansanosan vastaantuloa.**

Opetussuunnitelman perusteet

Opetushallitus on uudistanut perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, lukion opetussuunnitelman perusteet 2003 ja aikuisten perusopetuksen ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelman

Opetushallitus

Hakaniemenranta 6, PL 380, 00531 Helsinki, puhelin 040 348 7555, faksi 040 348 7865, etunimi.sukunimi@oph.fi, www.oph.fi

Utbildningsstyrelsen

Hagnäskajen 6, PB 380, 00531 Helsingfors, telefon 040 348 7555, fax 040 348 7865, förnamn.efternamn@oph.fi, www.oph.fi

perusteet 2004, joissa valtakunnallinen oppimistulosten arviointipalaute on otettu huomioon. Lukiokoulutuksessa on 2008 uudistettu perusteita kieltenopetuksessa suullisen kielitaidon osalta. **Uusissa perusteissa on otettu käyttöön Euroopan neuvoston asiantuntijaryhmässä kehitetty ja sittemmin Euroopan unionin suosittama Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys.** Viitekehysten myötä suullinen viestintä korostuu aikaisempaa enemmän. Eri maiden kielten opetussuunnitelmat yhtenäistyvät viitekehysten käyttöönoton myötä.

Voidaan myös todeta, että ruotsin kielen oppikirjat ovat ajanmukaisia ja noudattavat hyvin opetussuunnitelmia.

Pohdittavaksi

Alhainen opiskelumotivaatio voi osittain olla murrosiästä johtuva ilmiö. Sen takia kansalliskielihankkeessa on esitetty, että **B-ruotsin alkamista varhennettaisiin 5. tai 6. luokalle, eli lähelle nykyistä A2:n kieltä, jolloin opiskelu alkaisi suotuisammassa iässä ja samalla saataisiin lisää opetustunteja ja pidempi kypsyminen aika.** Kuudennelta luokalta alkava ruotsi on käytännössä helpompi toteuttaa kuin viidenneltä luokalta alkava ruotsi. Koska A2-kieltä nyt tarjotaan vain pienessä osassa kuntia, B-ruotsin varhentaminen vaatisi kuitenkin lisäresursseja, myös oppimateriaalin uudistamista ja ruotsin opettajien täydennyskoulutuksen lisäämistä. TOKI- ja Svenska nu -hankkeessa kehitettyjä hyviä toiminta- ja yhteistyömalleja voidaan ja on syytä hyödyntää koko maassa.

Nykyisen tuntijakoasetuksen (3 § 2 mom.) mukaan perusopetuksen tavoitteina ovat äidinkielen monipuolisen hallinnan lisäksi valmiudet vuorovaikutukseen myös toisella kotimaisella kielellä ja muilla kielillä. Opetussuunnitelman perusteissa tämä on tulkittu niin, että ”opetuksen tehtävänä on totuttaa oppilas käyttämään kielitaitoaan ja kasvattaa häntä arvostamaan Suomen kaksikielisyyttä ja pohjoismaista elämänmuotoa.” Arviointien ja selvitysten perusteella on ilmeistä, että näitä taitoja ja asenteita ei ainakaan B-ruotsissa nykyresurssein ja -järjestelyin saavuteta kaikilta osin.

B. TOISEN KOTIMAISEN KIELEN (SUOMEN) OPETUS (Erik Geber)

Suomen kielen asemaa ja tarvetta ruotsinkielisessä perusopetuksessa ei koskaan ole kyseenalaistettu, ei edes silloin kun ruotsin kielestä on keskusteltu. Päinvastoin rakennettiin aikoinaan peruskoulun kieliohjelmaa niin, että ruotsinkieliset suomen kielen välttämättömyyden takia voisivat suomen kielen pitkän oppimäärän lisäksi opiskella myös englannin kieltä ala-asteelta alkaen. Suomen kieli on suomenruotsalaisille paitsi suomalaiseseen yleissivistykseen kuuluva oppiaine myös käytännössä välttämätön apuväline jatko-opinnoissa ja työelämässä. Suomen kieli mielletään tärkeäksi jopa Ahvenanmaalla: vaikka suomen kieli maakunnan yksikielisyyden vuoksi siellä on vapaaehtoinen aine, suurin osa oppilaista opiskelee sitä peruskoulun 5. tai 6. luokalta.

Toisin kuin ruotsin kieltä suomenkielisissä kouluissa suomea opiskellaan siis ruotsinkielisissä kouluissa pääsääntöisesti A-kielenä, joten edellä esitetyt vuosiviikkotuntimäärien leikkaukset eivät ole sanottavasti kohdistuneet siihen. Lisäksi noin kolmasosa oppilaista opiskelee suomea kaksikielisille tarkoitettun äidinkielenomaisen oppimäärän mukaan. Sekä edellisen että äskettäin toteutettun paikallisten opetussuunnitelmien analyysin mukaan varsinkin ruotsinkielisellä Pohjanmaalla nostetaan suomen opetuksen vuosiviikkotuntimäärää kahdella, jopa neljällä vuosiviikkotunnilla. Lisäksi hyödynnetään samoilla seuduilla mahdollisuutta aloittaa kielen opetus leikinomaisella tavalla jo 1. luokalta. Sen sijaan ei ruotsinkielisissä kouluissa ole toteutettu varsinaista kielikylpyä (yhtä koulua lukuun ottamatta). Vuoden 2001 oppimistulosten arviointi osoitti kuitenkin suuria eroja sekä A- että äidinkielenomaisen oppimäärän mukaan opiskelleiden välillä, myös alueellisesti erot olivat suuria. Tämä, samoin kuin ylioppilaskirjoitusten tulokset viittaavat siihen, että opetussuunnitelman A-kielelle asettuja tavoitteita ei saavuteta kaikilla oppilailta. Syy siihen voi osin olla didaktinen järjestely- ja samalla resurssikysymys: oppimääräerottelusta huolimatta monet suomen kieltä jo jossain määrin osaavat opiskelevat samoissa

ryhmissä täysin yksikielisten kanssa, jolloin opettaja (ja oppimateriaali) ei pysty tarpeeksi eriyttämään opetusta.

Ruotsinkielisten koulujen suomen kielen opetusta ajatellen on siis tärkeää, että säilytetään mahdollisuutta tarvittaessa nostaa minimituntimäärää, varsinkin 3-6. luokilla, joilla koulut ja opetusryhmät usein ovat niin pieniä, että resurssit eivät riitä eriyttämiseen. Tuntijaon jousto voisi olla suurempi myös 7-9-luokilla. Nykyinen valinnaisaineikiintiö (7 vuosiviikkotuntia) ei juuri riitä pakollisten kielten opiskelun lisäämiseen, vaan se menee B2-kieliin sekä taito- ja taideaineisiin. Tämä tarkoittaa sitä, että (uudestaan) pitäisi vähentää muiden pakollisten aineiden minimituntimäärää. Mielenkiintoinen ilmiö tässä yhteydessä on lisäksi se, että ruotsinkieliset peruskoululaiset suuremmissa määrin kuin suomenkieliset valitsevat vapaaehtoisen B-kielen, vaikka kaikki suomen kielen lisäksi opiskelevat englantia jo 4. tai 5. luokalta alkaen A2-kielenä. Tämä voi johtua siitä, että vieraiden kielten, varsinkin englannin ja saksan opiskelu on ruotsinkielisille helpompaa, mutta se saattaa myös johtua siitä, että he ovat hanakampia valitsemaan uuden kielen 8. luokalla kun heidän ei ole tarvinnut tehdä sitä 7. luokalla. Tämä näkökohta puoltaisi toisen pakollisen kielen aloittamisajan varhentamista myös suomenkielisissä kouluissa.

Vaikka suomen kieltä tähän saakka ei ruotsinkielisissä kouluissa, muutoin kuin Ahvenanmaalla, juuri opiskella B-kielenä, maahanmuuttajaoppilaiden lisääntyminen myös niissä, on jossain määrin tehnyt sen ajankohtaiseksi. Tämä ei vaikuta valtakunnalliseen tuntijakoon, mutta opetuksen organisatorinen eriyttäminen A- ja äidinkielenomaisen oppimäärien lisäksi B-oppimäärää opiskelevilla ryhmillä vaatii resursseja, ja se tuo myös lisää paineita eriyttää suomen opetusta lukioissa ja ammatillisessa peruskoulutuksessa. Maahanmuuttajia ei ruotsinkielisissä kouluissa juuri ole vapautettu toisen kotimaisen kielen opiskelusta; he ymmärtävät itsekkin maan valtakielen osaamisen tärkeyden.

Toisin kuin suomenkielisten koulujen ruotsissa voidaan kyllä sanoa tuntijaon ja opetussuunnitelman perusteiden asettamien tavoitteiden suureksi osaksi toteutuvan, mutta se johtuu osittain lisääntyvästä luonnollisesta kaksikielisyydestä sekä siitä että sitä lisäksi opiskellaan pääsääntöisesti A-kielenä. Ne vaikeudet, jotka esiintyvät yksikielisillä ruotsinkielisillä oppilailla ja maahanmuuttajilla ovat tuskin korjattavissa valtakunnallisessa tuntijaossa, mutta heterogeenisyyden vuoksi on kuitenkin tärkeää, että tuntijaon jousto säilyisi ja mahdollisuuksien mukaan lisääntyisi yläluokilla.

Pohjanmaan ruotsinkielisillä alueilla ja Ruotsalaisessa kansanpuolueessa on hiljattain keskusteltu siitä, voitaisiinko ruotsinkielisissäkin kouluissa käytännön kielitaidon parantamiseksi käyttää varhaista kielikylpyä tai muunlaista kaksikielistä opetusta. Monet vanhemmat ovat puhuneet sen puolesta, koska he kokevat perinteisen kouluopetuksen riittämättömäksi kaksikielisen yhteiskunnan vaatimuksiin. Asiantuntijat ja ruotsinkieliset poliitikot sen sijaan empivät, koska kielikylpy on strategiana syntynyt kielenemmistön tarpeisiin ja koska ruotsin asemaa opetuskielenä ei haluta vaarantaa. Eri kehittämishankkeissa yritetään vähemmän radikaalisin keinoin, kielisuihkujen ja suomenkielisten opiskelutehtävien avulla, lisätä yksikielisten kosketusta autenttiseen kielenkäyttöön. Tuntijaon kielipykälissä ei sen vuoksi tarvitse ruotsinkielisten koulujen takia ottaa huomioon kielikylvyn aiheuttamaa joustotarvetta.

Muissa oppiaineissa, esimerkiksi taito- ja taideaineissa, äidinkielessä, historiassa ja maantiedossa, pitäisi lisätä integrativisuutta toiseen kotimaiseen kieleen kielisuihkujen ja tietoisuuksien muodossa, koska historian ja maantiedon oppimäärissä ja oppimateriaaleissa on aineksia muista pohjoismaista nykyään vähän. Sellaista kieltenopetusta tukevaa toimintaa voi olla, vaikka muodollinen toisen kotimaisen kielen opetus ei ole vielä alkanut.